

UFAK PARALAR VE UFAK PARA KANUNLARIMIZ

Yazan: Doçent Aziz KÖKLÜ

I — Ufak Para:

A — Genel olarak. Para hakkında alınan tedbirlerle, para kıymetinin istikrarı ve para tedavülünün düzenlenmesi hususları sağlanmağa çalışılır. Bu mefhumları kısaca inceleyelim.

Para, bilindiği üzere, kıymet ölçme vasıtası, mübadele ve tediye vasıtasıdır. Bunlar paranın aslı görevleridir. Kıymet ölçülüğü vazifesini para vâhidi (Unité monétaire - Währungs einheit) yapar. Para vâhidi, mübadele kıymetlerinin müşterek ölçüsüdür, para sisteminin temelidir. Bütün kıymet takdir ve tahminleri bu ölçü üzerinden yapılır, para ile ölçülebilen işler bu müşterek kıstasa göre yürütülür.

Her ölçüde aranılan istikrar vasfının mübadele kıymetlerini ölçecek vasıtada da aranılacağı tabiidir. Para kıymetinin istikrarından anlaşılan, para vâhidinin satın alma gücünün istikrarıdır. Bu istikrarın temini, bugün, para ile ilgili organların en mühim vazifesidir. Bu sebepten, paradan sorumlu müessesenin bu istikrarla alâkalı bütün hususları ve bu arada tedavül eden para hacmini kontrolü altında bulundurması lâzımdır.

Tedavülün tanzimi ise, paranın idaresiyle meşgul olan organın, ihtiyacı karşılayacak miktar ve *terkipteki* parayı vatandaşların emrine vermesi demektir. Bu para da, tabii olarak, istikrarlı ve kanunî paradır.

Bilindiği üzere, her memlekette, muayyen bir andaki muameleleri karşılayabilmek için, teknik asgarî para ihtiyacı [1] diyebileceğimiz bir miktar para bulunması gerekir. Bu asgarî para ihtiyacı karşılanmadığı takdirde, paralı mübadele kolaylıkla işleyemez; bir kısım mübadelelerin *aynî* şekilde yapılması lâzımgelir. Asgarî para ihtiyacı, her memleketin iktisadi ve içtimai bünyesine göre değişir. Bilfarz, sanayi ve ticaret memleketlerinde mübadele hacmi genişlemiştir, piyasanın paraya olan ihtiyacı fazladır; buna mukabil, ziraat memleketlerinde, muamele hacmi kesafet kazanmamıştır, bu sebepten tedavüldeki para hacmi, sanayi ve ticaret memleketlerine nazaran, daha azdır.

[1] Budge. Lehre vom Gelde. Jena 1931 S. 84.

Bundan başka da, tedavülde bulunan paraların, her kıymetteki mübade-
lenin yapılmasını sağlayacak tertipte olması lâzımdır. Yani tedavül eden
para, para vâhidinden küçük kıymetli mübadelelerin yapılmasına imkân ver-
diği gibi değerleri para vâhidinden büyük olan muamelelerin icrasına da
elverişli olmalıdır. Bu imkân sağlanmadığı takdirde, bir kısım mübadele kıy-
metleri temsil edilememiş olur ki bu da, paralı mübadelede, yukarda bah-
settiğimiz ârizalara benzer, tıkanıklıkların doğmasına sebep olur. Bundan
dolayı, para vâhidinin, memleketin iktisadi ve içtimai bünyesine göre seçil-
miş küçük ve büyük nominal değerli kısımlarından hiçbir para sistemi
feragat edemez. İşte bu ihtiyaç asli ve ufak paraları doğurmuştur.

Kanuni tedavülü haiz paraları gözden geçirecek olursak, iki çeşit tediye
vasıtasının yanyana kullanılmakta olduğunu görürüz. Bunların mahiyetleri
birbirinden farklıdır. Birinci guruba dâhil olanlara asli (= esas, asıl) para
denilir. Para hacminin mühim kısmını bunlar teşkil ederler. Paraya has
tekmil vazifeleri görürler. Sistemin esas parasıdırlar. İkinci guruba dâhil
olanlara ise ufak para denilir. Miktarları diğerleri kadar fazla değildir.
Paranın vazifelerinden ancak bir kısmını görürler. Bunlar asli para stokuna
eklenmiş, yardımcı paralardır; ufak kıymetli tediyelerde kullanılırlar.

B — Ufak paranın mahiyeti ve para sistemi içindeki yeri. Ufak para
deyince, aklımıza şu vasıfları haiz paralar gelir:

1) Ufak para, kanuni paraların, üzerlerinde yazılı olan kıymetleri para
vahidinin kıymetinden çok defa dun olan kısmıdır [1]. Bu sebepten, küçük
ödemelerde ve büyük ödemelerin kesirlerinin tesviyesinde kullanılır. Paralı
mübadele mekanizmasının, kolaylıkla işleyebilmesi için, para cüzülerinin bir-
birine ve bu cüzülerin para ünitesine güçlük doğurmadan çevrilebilir ol-
ması lâzımdır. Bundan dolayı, para vâhidinin küçük ve büyük kısımları,
umumiyetle âşari taksimat üzerinden tertiplenir.

2) Ufak para daha ziyade tedavül vasıtasıdır. Paranın büyük nominal
kıymetli kısımları tasarruf ve emre âmade sermayeyi de temsil ederler. Buna
mukabil ufak paralar bilhassa tedavül vasıtılığı işini görmek için basılır-
lar [2]. Bu sebepten, daimî surette tedavülde kalmaları lâzımdır. Tedavülün
böyle küçük değerli mübadele vasıtalarına her zaman ihtiyacı vardır. Madeni
para sisteminin tatbik edilmekte olduğu devirlerde, maden kıymetinin yük-

[1] Hemen ilâve edelim, nominal kıymetleri para vâhidinden büyük olan ufak paralar da
vardır. Bunları ufak para yapan diğer vasıflarıdır.

[2] Ulrich. Harbten sonra Avrupada Merkez Bankalarının tensikı prensipleri. Çev. S. H.
Baban T. C. M. Bankası Yayını. Ankara 1936 S. 154

Baudin. Para ve fiyat teşekkülü. Çev. K. Ş. Şaru İst. Üni. Yayını. 1944 S. 498 — 500.

selmesinden veya para kıymetinin düşmesinden dolayı değerlendirilerek tedavülî terketmesinler ve bu yüzden mübadele mekanizması zarar görmesin diye, ufak paralar âdi madenlerden yapılmışlar veya ticari kıymetleri nominal kıymetlerinden çok aşağı olmak üzere kıymetli madenden basılmışlardır. Bundan dolayı, ufak paralar sadece nominal kıymeti haiz paralardır.

Ufak Paranın, bilhassa tedavül vasıtası olmasını, bunların yabancı paralar karşısındaki durumları da gösterir. Hakikaten, ufak para, memleket içinde kıymet ifade eder; esas paraya nazaran daha ziyade millidir. Yabancı paralarına, esas para gibi, kolaylıkla çevrilemez.

Ufak paralar, umumiyetle, madenden basılırlar; bu da tedavül vasıtası olmalarının tabii neticesidir. Gerçekten bu paralar daima halkın elinde bulunurlar ve günlük ihtiyaçlarda kullanılırlar. Bu sebepten, diğer paralara nazaran tedavül sür'atleri fazladır. Binaenaleyh hayatın icaplarına uyacak şekillerde, aşınmalara mukavemet edecek sertlikte ve harici tesirlerden zarar görmeyecek evsafda bulunmaları lâzımdır. Para kıymetinin düşüklükler gösterdiği buhranlı devrelerde kâğıttan ufak paraların basıldığı da görülür. Fakat kâğıt ufak paralar çok çabuk yıprandıklarından bu işe uygun değildirler.

3) Paranın asli görevleri olan kıymet ölçme ve mübadele vasıtılığı ufak parada kısmen birbirinden ayrılmış ve ufak para, gördüğümüz gibi, daha ziyade, bir tedavül vasıtası haline gelmiştir. Fakat bunların, paranın diğer vazifelerinden tamamen tecerrüt ettiği de söylenilemez. Ufaklıklar da kıymet ölçülüğü yaparlar. Yalnız bu işi asli paranın yerine görürler.

Asli para ile ufak para arasındaki bu irtibat pratik bir tarzda sağlanır: devlete ve âmme hükmi şahıslarına yapılacak ödemelerde bu paralar, hiçbir kayda tabi tutulmadan, asli paralar gibi kabul edilir. Bundan başka da, resmî tediyelerin yapılacağı yerler her müracaatta bu paraları asli paraya çevirirler. Bu tebdil kabiliyeti sayesinde, ufak para da, istikrarı korunan asli paranın haiz olduğu vasıfları ve bu arada kıymeti kazanır. Burada, hemen aşağıda başka bir zayıyeden tetkik edeceğimiz, mahdut ödeme kabiliyetinin bu bakımdan olan tesirini zikretmekle iktifa edelim.

4) Ufak paranın ödeme kabiliyeti mahduttur. Bu husus «Kabul Haddi» tâbiriyle de ifade edilmektedir. Tediye vasıtılığı vazifesini, paraya, kanun verir. Asli para, miktarı ne olursa olsun, bütün ödemelerde hüküm ifade eder. Yani bu para ile, usulü dairesinde tediye bulunan kimse, borcundan kurtulmuş olur. Halbuki, kanun, bu hakkı ufak paraya hudutlu bir şekilde tanımıştır. Lehine tediye yapılacak kimse ufak paranın kanunla tâyin

edilen miktarını kabule mecburdur. İşte bu mecburiyet ufak parayı esas para kitlesine ekler, ve onun vasıflarını ufak paraya da sağlar. Ufak paranın bu hususiyeti tedavül vasıtası ve itibari para olmasından ileri gelmektedir.

Gerçekten, ufak paranın bilhassa tedavül vasıtası olması, işaret ettiğimiz gibi, dayanıklı madenlerden yapılmasını zaruri kılmıştır. Daima tedavülde kalması için de itibari kıymeti maden kıymetinden yüksek tutulmuştur. İtiraf etmek lâzımdır ki, paralı mübadele mekanizmasının bu pek lüzumlu unsuru büyük tediyeler için kullanışlı değildir. İşte, bu sebepten kanun, ufak paraya, mahdut bir ödeme kabiliyeti tanımıştır. Bu had dışında ufak para kanuni tediye vasıtası olma vasfını kaybeder, *ibtiyari tediye vasıtası* haline gelir.

5) Ufak para asli paranın bir kısmı yerine kaim olur. Bu keyfiyet bir parça da ufak paranın doğuşu sebeplerine bağlıdır. Malûm olduğu üzere, maden para sisteminin tatbik edilmekte olduğu devirlerde, tedavülün muhtaç olduğu bütün paraları kıymetli madenden basmak mümkün değildi; bilfarz para ünitesinin yüzde biri, bunun küçük kısımları kıymetli madenden basılamazdı. İkinci olarak da, başka maddeden yapılan vasıtaların umumi kabule mazhar oluşu, bir kısım kıymetli madenden tasarruf ve bu suretle kıymetli maden stokunun takviyesi düşüncesini telkin etmişti. İşte bu imkânlar, asli paranın bir kısmı yerine ufak paraların konulması neticesini doğurdu. Bugün durum değişmiştir. Hemen hertarafta bütün para itibari paradır.

6) Ufak paranın miktarı azdır. Ufak para da kanuni paradır. Binaenaleyh miktarının memleketin ihtiyaçları hududunu aşmaması lâzımdır. Bu hudut aşıldığı takdirde, para bolluğu kuvvetle hissedilir. Gördüğümüz üzere, ufak para, bilhassa tedavül vasıtasıdır. Bu paralarda görülecek bolluk halkta para şişkinliği tesirini uyandırır. Bu sebepten ufak para miktarı titizlikle tesbit ve tahdit edilir. Miktarın tesbiti hususunda başlıca iki usul vardır: ya çıkarılacak ufak paranın âzâmi mikdarı tâyin edilir, bu haddin aşılmamasına dikkat edilir; yahut da nüfus başına düşecek miktar tesbit edilir.

7) Ufak paranın idaresi devletin elindedir. Devlet bunu para çıkarma hakkının bakiyesi olarak muhafaza etmektedir. Bilindiği üzere, asli paranın idaresi, devletin idaresinden umumiyetle imtiyazlı müesseselerin eline geçmiştir. Bu suretle para hacmını devletin ihtiyaçları değil, piyasanın ihtiyaçları tayin eder olmuştur. Bu gelişme neticesinde, hükümetlerin, bilhassa malî sıkıntı içinde buldukları devirlerde, mühim bir kaynaktan mahrum kaldıkları muhakkaktır. İşte bu sebepten hükümetler ufak paranın te-

davül vasıtaları vazifesini ileri sürerek bu son kaynağı ellerinden kaçırmak istemezler. Memleketin her tarafına yayılmış olan devlet vezne ve kasalarının, her meblâğtaki, ufak parayı, tediye ve mübadele için kabul etmeleri sebebi devletin elinde kalan bu kaynağın bir karşılığı olsa gerektir. Bu tebdil işi ile ufak paraya asli paranın haiz olduğu kolaylık ve kıymet sağlanmaktadır.

Halbuki para kıymeti istikrarının sağlanması için paralı mübadeleye temel teşkil eden bütün kanuni tediye vasıtalarının tek elden idaresine lüzum vardır. Bu sebepten, Birinci Dünya Harbi sonunda, ufak paraların da Merkez Bankalarına devredilmesi yolundaki cereyan kuvvetlenmişti. [1] İkinci Dünya Harbi bu gidişi bir parça geriletmiştir.

İşte bu açıklamalarımızla ufak paranın mahiyetini ve para sistemi içindeki yerini umumi surette tesbit etmiş olduk.

II — MEMLEKETİMİZDE UFAK PARA KANUNLARI:

A — Türkiye’de para ve hesap vâhidi liradır. [2] Halen liranın 1, 2.5, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1000 lira nominal kıymetli büyük kupürleri (paranın ez’afı); 50 [3], 25, 10, 5, 1 kuruşluk ve 10 paralık küçük nominal kıymetli parçaları (paranın eczası) tedavül etmektedir. Liranın bu küçük kıymetli kısımları ufak para stokunu meydana getirirler. [4]

Memleketimizde, ufak paraya (ufaklık para, madenî ufaklık, ufaklık, bozuk para) da denilmektedir. Kanun dilimize ise (madenî ufaklık para) tabiri girmiş bulunmaktadır. [5].

Türkiye’de tedavül eden ufak para hükümetin elindedir. Bu işi Maliye Bakanlığı idare eder. Maliye Bakanlığının asli paradan sorumlu olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile ufak paranın idaresi bakımından doğrudan doğruya hemen hiçbir teması yoktur. [6].

[1] Ulrich, adı geçen eser. S. 156.

[2] Aral, Namık Zeki. Para-Banka notları. S. B. O. Son sınıf takrirleri 1942-1943. s. 69

[3] Merkez bankasınca çıkarılan kâğıttan olanları da vardır.

[4] Para vâhidi liranın, son çıkarılan 5015 sayılı kanuna gelinceye kadar kâğıttan ve gümüşten olanı yanyana tedavül etmiştir, bugün de henüz durum aynıdır. 1 liralık kâğıt banknotlar tabi oldukları rejim itibarıyla asli para, buna mukabil gümüş liralılar tamamen ufak para evsafını göstermektedirler. Şu halde ufak paralar arasına gümüş bir liralıkları da koymak lâzımdır. 5015 sayılı kanun 2 nci maddesiyle bu ikiliği kaldırmıştır.

[5] Tâbir hakkında bak. Aral, Namık Zeki. Ufak paralarımız. Tasvir gazetesi 12 Mart 1947.

[6] Bu hususta Merkez Bankasına 2257 sayılı kanunla sağlanan vasıtalı ve mahdut müdahaleye ilerde, bu kanundan bahsederken, temas edeceğiz.

B — Memleketimizde ufak para hakkında hüküm koyan ilk kanun (Tevhidi Meskûkât Kanunu) dur; 26 Mart 1332 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, Türkiye’de, para mikyası altın, para vâhidi kuruştur. Kuruş nikelden basılmış; kanuna göre, gümüş 2, 5, 10 ve 20 kuruşluklarla nikel bir kuruşluklar ve nikel 20, 10 ve 5 paralıklar ufak para addedilmiştir.

Tevhidi Meskûkât Kanununun kabul ettiği para vâhidi, kuruş, Birinci Dünya Harbi yüzünden para kıymetinin düşmesi üzerine, pek küçük bir kıymet ifade ettiğinden ihtiyaçlara uyamadı. Ve memleketimizde lira önce fiilen, sonra da hukuken para vâhidi mertebesine yükseldi. Birinci Dünya Harbi içinde, madenî paraların tedavülü terketmesi üzerine, kâğıttan ufak paralar da çıkarılmıştı. Bu kâğıtlar harpten sonra da kullanıldılar.

Cumhuriyet Türkiyesinde çıkarılan ilk ufak para kanunu 12 Şubat 1340 tarih ve 411 sayılıdır. Bu kanun, üçüncü maddesiyle, 2 milyon lirayı aşmamak üzere 100 paralık 5 ve 10 kuruşluk bronz para basılmasını derpiş etti.

Kanunun birinci ve ikinci maddeleri Birinci Dünya Harbi içinde çıkarılmış olan ufak paralar hakkında hüküm koydu; bu maddelere göre tedavülde bulunan 5 ve 10 paralık pul ve ilmühaberler ve 40 ve 100 paralık ve 5, 10 ve 25 kuruşluk kâğıt paralar büyük nominal kıymetli evrakı nakdiye ile veya bu defa çıkarılan madenî ufaklıklarla değiştirilecektir.

411 sayılı kanunu 16 Nisan 1341 tarih ve 624 sayılı kanun takibetti. Adı (Yeniden 3 milyon liralık madenî ufaklık meskûkât darbı hakkında Kanun) dur. Birinci maddesi 411 sayılı kanunun verdiği 2 milyon liralık yetkiyi 5 milyona çıkardı. Bunlar da 5, 10 ve 25 kuruşluk ve bronzdan mamul olacaklardı. İkinci madde, 411 sayılı kanunun 1 ve 2 nci maddelerinin hükmünü tekrarladı.

Bu devirlerde kanun vâzı para hacmini şişirmekten çekinmektedir. Bu düşüncenin en açık ifadesini 30 Aralık 1341 tarih ve 701 sayılı kanunda bulmaktayız. Bu kanun, Birinci Dünya Harbi içinde 7 tertipte çıkarılmış olan ve üzerlerinde Düyunu Umumiye İdaresinin kefaletini taşıyan kâğıt paraların yeni çıkarılacaklarla değiştirilmesini âmirdi. Harb içinde çıkarılmış olan bu paralar 161.018.663 lira idi. Bunlardan bir kısmı, muhtelif tarihlerde, tedavülden çekilmişti. İşte 701 sayılı Kanun, 411 ve 624 numaralı kanunlarla çıkarılmasına salâhiyet verilen 5 milyon liralık ufak paraya mukabil, itfalar mikdarını 7.270.100 liraya çıkararak tedavülden 153.748.563 liralık kâğıt para bıraktı. Bu suretle 411 ve 624 sayılı kanunlar gereğince tedavüle yeniden para çıkarılmamış oldu.

Bu durumu da 4 Şubat 1928 tarih ve 1207 sayılı kanun değiştirdi. Bu kanunla yeniden 5 milyon liralık ufaklık çıkarılabilecek ve bunlar evvelce çıkarılanların aynı olacaktı. Yani bronz 100 paralık, 5, 10 ve 25 kuruşluk.

Bu paraların kabul hadleri nikeller için 500, bronz için 100 kuruştur. Memleketimizde açıktan çıkarılan ilk ufaklık işte bu 5 milyon liradır.

Bunu da 23 Mart 1929 da çıkarılan 1408 sayılı kanun takibetti. Bu kanun yukarda 701 sayılı kanun münasebetiyle temas ettiğimiz imhalar miktarını 2.270.100 liraya indirdi ve buna mukabil kâğıt para miktarını 158.748.563 liraya iblâğ etti. Bu suretle tedavüle yeniden 5 milyon liralık para çıkarılmış oluyordu.

30 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1715 sayılı «Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu» nun 10 uncu maddesinde «Bir liralık Türk evrakı nakdiyesi yerine hükümet hesabına madenî ufaklık para darbu şartları ve bu paraların tediye had ve kabiliyetleri *istikrar kanunu* ile tesbit edilecektir» denildi. Kanunun 11 inci maddesine göre de «İşbu kanunun neşri tarihinden itibaren hükümet tedavüle bu meskûkâtтан başka nakit veya nakit yerini tutan hiçbir vasıta çıkarmıyacaktır.»

Demekki para sistemimizi esaslı bir şekilde tanzim eden 1715 sayılı Kanun para ve hesap vâhidi Türk lirasının madenî ufak para halinde basılmasını kabul ediyor; 411,624 ve 1207 sayılı kanunlarla tedavüle çıkarılmış olan, 11 milyonluk ufak paraya 1 liralık kupürlerin tutarı olan 24.591.218 liralık bir kitlenin eklenmesine müsaade eyliyor du. O sıralarda, tedavülde bulunan 160 milyondan bu 35 milyonluk kısmın ayrılmasında bir mahzur görülmüyordu. Bundan başka da bazılarının iddiasına göre, o devirde tedavülde bulunan ufak paralar ihtiyaçtan fazla idiler.

Merkez Bankası banknotlarının altın muhtevasını ve karşılık şartlarını tesbit edecek olan istikrar kanunu hemen çıkarılmadığı için, 1 liralık kâğıt para kupürleri yerine madenî ufak para ihraç edilemedi. Fakat bir müddet sonra, hükümet, ufak para çıkarmak ihtiyacını duydu. Bu ihtiyaca 3 Haziran 1933 tarih ve 2257 sayılı kanun cevap verdi. Gördüğümüz üzere istikrar kanunu, çıkarıldığı takdirde, hükümet, 1 liralık kupürlerin tutarı olan 24.591. 218 liralık ufak para ihracı salâhiyetini kazanacaktı. Fakat, istikrar kanununun çıkarılmasına imkân yoktu. İşle 2257 sayılı kanun, istikrar kanununu beklemeden, 6 milyonu hemen 6 milyonu da ihtiyaç duyulduğu zaman basılmak üzere 12 milyon liralık ufak para basmak yetkisini Maliye Bakanına verdi. Bu paralar 1 liralık kupürlerin yerine

kaim olmadılar. Bu suretle 1715 sayılı kanunun hükümleri dışına çıkılmasına mukabil miktar mahdut tutuldu ve para madeni olarak gümüş kullanıldı.

Kanun bundan başka, tedavülde bulunan diğer ufaklıklar hakkında da hüküm koydu. Malûm olduğu üzere, tedavülde 411, 624 ve 1207 sayılı kanunlarla çıkarılmasına mezuniyet verilmiş 11 milyonluk ufak para vardı. Bu miktar 2257 sayılı kanunla 7 milyona indirildi. Gümüş paralar 100, 50 ve 25 kuruşluktur. 7 milyonluğa dâhil olanlar ise 10, 5 ve 1 kuruşluk ve 10 paralıktır.

Kanunun 5 inci maddesi tediye hadlerini göstermektedir. Bu da gümüşler için 20 liradır. Nikel 10, 5 kuruşluklar için 5 lira, nikel 1 kuruşluklar için 1 lira ve bronz 10 paralıklar için 25 kuruştur. Tediye haddi, bilindiği üzere, fertler arasındaki ödemelerde mevzu bahisdir. Mal Sandıklarına ve Cumhuriyet Merkez Bankası merkez ve şubelerine tediye makamında getirilecek ufak paralar, miktarları neye balığ olursa olsun, kabul edilir. Bundan başka da aynı merciler, asli para ile mübadele edilmek üzere kendilerine getirilecek madenî paraları kabule mecburdurlar. Burada asgari had tâyin edilmiştir, mübadele maksadiyle getirilecek paraların 5 liradan aşağı olmaması lâzımdır. Kanunun metnine konulan bilhassa bu son fıkra, yani Mal Sandıkları ve Merkez bankası veznelerine, sırf asli para ile değiştirilmek için getirilen ufaklıkların kabul edilmesi, para hacmini şişirmemek hususunda gösterilen titizliğin bakiyesidir, diyebiliriz. Para hacmına ilk genişliği getiren bu kanunun metnine, bu hükmün konulması ile, ufaklıkların kıymetlerinin korunması istenmiştir.

Bundan başka, hükümet 5 inci meddenin son fıkrası ile, Merkez Bankasının ufak para mevzuuna müdahalesini derpiş ediyordu: «Şukadar ki Merkez Bankasında bu suretle toplanacak olan madenî meskûkâtın bir milyon liralıktan ziyadesi hazine alacaklı hesabının karşılığı olarak kalacak ve tekrar tedavüle vazedilmeyen miktar nispetinde mezkûr hesabı cari bakiyesi mevkufl kalacaktır.» Bu suretle, banka, kasalarında toplanan fazla miktardaki ufaklıkları tedavülden çekerek, vasıtalı bir şekilde ufak para miktarını kontrol edebilecektir. Fakat bankanın bu müdahalesi, görüldüğü üzere, pek mahduttur.

Daha sonra çıkarılan 2461 ve 3103 sayılı kanunlar 2257 numaralı kanunun 1 inci maddesinin verdiği salâhiyeti genişlettiler. 28 Mayıs 1934 tarih ve 2461 sayılı kanun 12 milyonluk mezuniyeti 16 milyona, 25 Ocak 1937 tarih ve 3103 sayılı kanun da 25 milyona çıkardı. Bu son kanuna göre Maliye Bakanlığı yavaş yavaş 16 milyon liralık ufaklık gümüş çıkarır, lüzum gördüğü takdirde, bu miktarı 25 milyona iblâğ eder.

Hükümetin gümüş ufak paradan bu suretle istifade etmeğe çalışması İkinci Dünya Harbi içinde, para kıymetinin düşerek gümüş paraların kıymetlendiği devreye kadar devam etti. Gümüş fiyatlarının yükselmesi neticesinde Maliye Bakanlığı, nominal kıymetlerine nazaran değerlenmeğe başlayan gümüş 1 liralıkları toplamağa başladı. Bunlardan bir kısmı da halk tarafından iddihar edildi. Bu olaylar sonunda, tedavüldeki ufak paranın azalması neticesinde, Maliye Bakanlığına 10 milyon liralık ufak para ihracı salâhiyetini veren 7 Temmuz 1944 tarih ve 4606 sayılı kanun çıkarıldı. 25, 5 kuruşluk, 100 paralık, 1 kuruşluk ve 10 paralık olarak basılması kabul edilen bu paraların kabul hadleri sırasıyla 10, 5, 1, 1 lira ve 25 kuruştur.

İşte 19-2-1947 tarih ve 5015 sayılı kanundan evvel vücut bulmuş olan ufak para sistemimiz budur. Son kanun bu sisteme aşağıdaki değişiklikleri getirdi:

1) 19-2-1947 tarihine gelinceye kadar 2257, 2461, 3103 ve 4606 sayılı kanunlara göre çıkarılmış olan ufak paralar tedavül ediyordu. Bu kanunlarla Maliye Bakanlığına verilen yetki 42 milyon liralık idi [1]. 5015 sayılı kanun, bu muhtelif kanunların verdiği salâhiyeti aynı metin içinde topladı ve miktarı 60 milyona çıkardı. Bu son nokta üzerinde bir parça durmak isteriz:

Memleketimizde, 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kanuniyle yeni para sistemi kurulurken, ufak paralar hakkında da, yukarıda arzettiğimiz, 10 ve 11 inci maddeler konulmuştu. 10 uncu madde ufak para basma yetkisini hükümete bırakıyor, fakat miktarını 1 liralık banknot kupürlerinin tutarı olan 24.591.218 lira ile 411, 624 ve 1207 sayılı Kanunların çıkarılmasını kabul ettikleri 11 milyon lira ya inhisar ettiriyordu. Aynı madde, bu ufaklıkların kıymetini istikrar kanunu ile korumağı düşünüyordu. Ufak para miktarı, bilâhara çıkarılan 2257, 2461, 3103 ve 4606 sayılı kanunlarla tesbit edilen bu had dışına çıkarıldı. 2257, 2461 ve 3103 sayılı kanunlar, hükümete, istikrar kanununu beklemeden, açıktan gümüş para çıkarmak salâhiyetini verdiler. 4606 sayılı kanun da, bilâhara, gümüş şartını kaldırdı.

İşte 5015 sayılı Kanun, bu bakımdan, tekrar, 1715 sayılı Kanunun hükümlerine dönmüş gibidir; yalnız bunu, konulan hadleri aşarak ve istikrar kanunu şartını kaldırarak yapmış bulunmaktadır. Son kanun hükümetin haiz olduğu 42 milyon liralık yetkiye 24.591.218 lira miktarındaki 1 liralıkları

[1] 2257 sayılı kanunun 1 inç maddesinin 2 nci fıkrası 7 milyonluk, 3103 sayılı kanunun 1 inci maddesi 25 milyonluk ve 4606 sayılı kanunun 1 inci maddesi 10 milyonluk yetki vermişti.

da eklemiş ve hükümetin ufak para çıkarma yetkisinin yukarı haddini 60 milyon lira ile tâyin etmiştir.

2) Diğer bir nokta da, kanunun, para ve hesap vâhidi liranın, bundan böyle, madenî olarak basılmasını derpiş etmesidir. Gerçekten kanunun 2 nci maddesine göre, Merkez Bankası, tedavülde bulunan 1 liralık ve 50 kuruşluk banknotlarını tedavülden kaldıracak ve bundan sonra bu kıymetlerde kâğıt para basmayacaktır. Bu duruma göre Merkez Bankasının en küçük nominal kıymetli banknotları 2.5 liralık olacaktır. Büyükçe nominal kıymetli madenî paraların kullanışsızlıklarını göz önünde bulundurarak 1 liralık banknotların tedavülden tamamen kaldırılmasının pek doğru olmayacağını belirtmek isteriz.

3) Bu defa basılacak paralar 1 liralık, 50, 25, 10, 5, 2.5, 1 ve 0.5 kuruşluk olacaktır. Bu suretle, kuruşun para cinsinden ifade edilen cüzüleri terkedilmiş ve yalnız yarım kuruşluk kesrinin basılması kabul edilmiştir.

Yeni madenî paralara tanınılan tediye kabiliyeti, bu kanuna gelinceye kadar alışılmış olan hadlere nazaran, önemli denilecek bir şekilde değiştirilmiştir. Kanunun 4 üncü maddesine göre kabul hadleri: 1 liralıkların 50 50 kuruşlukların 25-25 kuruşlukların 10-10, 5, 2.5, 1 kuruşlukların 5 - yarım kuruşlukların 1 liradır. Kabul hadlerinin bu şekilde yükseltilmesi sebebi 1 liralık banknotların asli paralıktan çıkarılarak ufak para haline getirilmeleri olsa gerektir. Fakat buna rağmen, son kanunun kabul hadlerini fazla yüksek tuttuğunu iddia edebiliriz. Ufak paralara mahdut tediye kabiliyetinin tanınması sebeplerinden biri de çok lüzumlu olan fakat aynı derecede kullanışlı olmayan bu paraların külfetlerinden lehine tediye yapılacak olanı korumaktır.

4 üncü maddenin son kısmı da Mal Sandıkları ve hazinenin vezne işlerini gören bankaların bu miktarlara bağlı olmadıklarını bildirmektedir. Bu maddenin hükmü, Mal Sandıklarına ve hazinenin vezne işlerini gören bankalara yapılacak tediyeler hakkında hüküm ifade eder. Mal Sandıkları ve bahsedilen bankalar, 2257 sayılı Kanunun 5 inci maddesi üçüncü fıkrasında kabul edildiği gibi, ufaklıkları asli paraya çevirmeğe mecbur değildir. Bu husus 4606 sayılı kanunda da bahis mevzuu edilmemişti.

Buraya ilâve edeceğimiz bir nokta da, 5015 sayılı kanunun, ufaklıkların Merkez Bankasınca vasıtalı bir şekilde kontrolünü sağlayan 2257 sayılı kanunun son fıkrasını kaldırmış olmasıdır. Bu fıkraya göre, banka, kasalarında toplanan ufak paraların bir milyondan fazlasını, hazinenin bankaya olan borcuna karşılık tutabiliyor ve, bu suretle, hudutlu da olsa, ufak para miktarı üzerinde müessir oluyordu.

Yeni kanunun ufak para sistemimize getirdiği önemli değişiklikler bunlardır.

C — Son olarak da, bu muhtelif kanunlara müsteniden çıkarılmış olan ufak paraların artış vaziyetlerini inceleyelim. 5015 sayılı kanun hükümleriyle çıkarılmasına mezuniyet verilenler henüz ihraç edilmemişlerdir [1].

1 = 1000

Senesi	(I)	(II)	(III)
	Madenî ufaklıklar sene sonunda T. L.	Ufaklıkların tedavül- de bulunan banknot- lara nispeti %	Banka kasalarındaki ufaklıklar T. L.
1931	8.572	5.44	—
1932	8.572	5.8	—
1933	8.572	5.8	—
1934	9.279	5.8	—
1935	16.001	9.8	1.446
1936	21.081	11.6	2.571
1937	25.359	15	4.158
1938	25.452	13	4.085
1939	26.589	9.4	4.182
1940	30.244	7.3	4.230
1941	31.029	6	3.039
1942	31.601	4.3	825
1943	31.554	3.9	758
1944	33.707	3.5	1.040
1945	37.355	4.2	1.453
1946	38.387	4	—

Yukarıdaki cetvelin (I) numaralı sütünü 1931 den itibaren tedavüle çıkarılmış olan ufak para miktarını, (II) numaralı sütünü da ufaklıkların bilfiil tedavülde bulunan banknotlara olan nisbetini göstermektedir. Bu iki sütüne ait rakamları serdedilen iddialarla karşılaştırsak, memleketimizde asli ve ufak paralar terkininin yani ufak paranın asli paraya olan normal nispetinin % 3 ilâ 5 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten bu nispetin üstüne çıkıldığı devrelerde, Türkiye'de, ufak para bolluğu görülmüştür. Bilindiği üzere, ufak para bolluğunun ilk işareti banka kasalarındaki ufaklıkların artışıdır. Cetvelin (III) numaralı sütünü bu hususu teyideder

[1] Rakamlar T. C. M. Bankası Bülteni Sayı: 58-59 S. 23

mahiyettedir; rakamların incelenmesinden de görüleceği üzere, ufak paranın asli paraya olan nispetinin yükseldiği 1935-1941 senelerinde, banka kasalarında toplanmış, yani tedavül den uzak kalmış olan paraların miktarları da artmış bulunmaktadır.

Para bolluğunu gösteren bu alâmetlerin para kıymeti üzerindeki tesirlerini göz önünde tutmak lâzımdır. Bu bakımdan son kanunun sağladığı 60 milyonluk iştirâ kabiliyetinin hazine ihtiyaçlarından ziyade tedavülün ihtiyaçlarına göre ayarlanması muafık olacaktır. Ankara, 31 - III - 1947

Zikredilenlerden başka istifade edilen eserler:

- Handwörterbuch d. Staatswissenschaften. 4 üncü Basım, VII/200 Scheidemünzen adlı makale.
- Wörterbuch d. Volkswirtschaft. 4 üncü Basım, II/975. Münzen und Münzwesen adlı makale.
- Halm, G. Geld - Kredit - Banken. Leipzig 1935.
- Obst, G. Geld, Bank und Börsenwesen. Stuttgart 1937.
- Gonnard, R. Muhtasar Para Ekonomisi. Çeviren: Prof. Refii Şükrü Sulva, İstanbul 1939.